

NACIONALNI INTERES - OVIRA ALI SPODBUDA RAZVOJU

Povzetek. Čeprav ima nacionalni interes domovinsko pravi-
co v politologiji, pa je že njegova opredelitev silno težavna in
izmuzljiva. da je bolje govoriti o nacionalnih interesih. Ti
niso nekaj večjega in so odvisni tudi od velikosti držav.
Razen ob preteči zunanji nevarnosti, je zagotavljanje blagi-
nje socialno tržnega gospodarstva najpomembnejši nacio-
nalni interes, kar najbolje zagotavlja delujoče odprto tržno
gospodarstvo, v katerem si konkurirajo gospodarski subjek-
ti, kar je v javnem interesu vse družbe kot notranja pojavna
oblika nacionalnega interesa. Vse, kar k temu prispeva, je v
nacionalnem interesu ne glede na lastnino, ki je manj
pomembna od sposobnosti oblikovanja dodane vrednosti.
Nacionalni interesi so tisti abstraktni skupni imenovalci, ki
daje Pareto optimum in niso povsem benigna kategorija, saj
so se v preteklosti pogosto zlorabljali za najbolj temačne cilje
in jih tudi danes skušajo skupine izrabiti kot krinko za dose-
ganje svojih partikularnih interesov. Razumevanje nacio-
nalnih interesov kot vsega, kar krepi nacionalno gospodar-
stvo in s tem tudi neodvisnost države in blaginjo njenih pre-
bivalcev, lahko pospešuje razvoj, njihovo zlorabljanje za
doseganje posameznih zasebnih interesov pod krinko naci-
onalnih, zagovarjanje netržnih rešitev v gospodarstvu,
vključno z zapiranjem v lastne meje, pa ovira razvoj.

Ključni pojmi: blaginja, varnost, učinkovitost, lastništvo,
internacionalizacija, majhne države, javni interes

Uvod¹

Skupno vsem danes tako popularnim, pogosto populističnim razpravam o nacionalnih interesih je nekakšno samodejno privzemanje, da ti so, da jih je mogoče in treba enostavno opredeliti in zatem le izvajati. Vendar to ni tako. Nekateri, kot na primer Aron (1975), dvomijo o obstoju nacionalnih interesov. Ali, kot je zapisal

* Dr. Marjan Svetličič, redni profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

¹ Za koristne napotke in sugestije na prvo verzijo tega članka se zahvaljujem Nevenu Boraku, Jožetu P. Damijanu, Andreji Jaklič, Rudiju Rizmanu in Janezu Šušteršiču. Jasno je, da so vse preostale pomanjkljivosti in vsebina članka izključno moja odgovornost.

Zalaznik, z obstojem nacionalnih interesov je nekako tako kot z obstojem bogov: nihče ga ne zna locirati, nihče ga ne zna natančno opisati, pa vendar je v praksi tako rekoč privzeto, da vsi vemo, kaj je v nacionalnem interesu (2002: 1).

Že sama odločitev za neodvisno socialno tržno gospodarstvo temelječe na zasebni lastnini, za kapitalistično družbenoekonomsko ureditev, pove mnogo o nacionalnih interesih. Ta odločitev namreč opredeljuje splošen vrednostni okvir in merila za presojanje učinkovitosti sistema in prakse njegovega udejanjanja. Opredelitev za tržno gospodarstvo, za zasebno lastnino pomeni prevlado meril učinkovitosti, spremenjenih s prvinami sociale in popravljanja tržnih napak. Pri tem seveda ostane nesporno, da smo se odločili za samostojno državo in s tem tudi za njeno ohranjanje in krepitev (kar v bistvu pomeni dvig blaginje in rast). Takšna določa vrednostni okvir in obenem objektivno merilo presojanja politike in ravnanj, ki bi morala biti skladna s tako splošno opredeljenimi načeli, ki v bistvu tvorijo nacionalni interes. Vsaka resna razprava o nacionalnem interesu mora poskusiti odgovoriti vsaj na ta vprašanja:

- ali obstaja,
- kako ga lahko opredelimo,
- ali je nacionalni interes različen od javnega,
- kakšno, če obstaja, je razmejevanje med individualnim, posamičnim in javnim ali nacionalnim interesom,
- kdo ga opredeljuje,
- ali so nacionalni interesi nekaj večnega ali pa se s časom spreminjajo,
- ali je tuja lastnina grožnja nacionalnim interesom,
- kdo ga (jih) uresničuje in ne nazadnje,
- kdaj se običajno zakuha razprava o nacionalnih interesih.

Zakaj trdim, da je treba odgovoriti na vsa ta vprašanja. Prvič zato, ker je razprava o nacionalnem interesu nujno čustveno obarvana, sledeč črno-belim vzorcem, ni vrednostno nevtralna, še manj pa povsem racionalistična. To ne preseneča, saj v prehodnem obdobju po odhodu iz ene države in vstopanju v skupino držav (Evropsko unijo- EU) in po zapuščenju socializma in razvijanju kapitalizma ni mogoče pričakovati, da se ne bi odpiralo celo brezno nasprotij. Zato je čas, ko nacionalne interese nekaj naplavi v središče družbene pozornosti najmanj primeren za razumsko analizo in presojo, kaj je nacionalni interes. Slovenske razprave vse to zelo nazorno ponazarjajo. Nismo pa pri tem edini. Podobne so izkušnje tudi drugje po svetu.

Slovenska razprava je bila sprva povsem čustvena in je označevala kot nepatriotične zastopnike nekaterih bolj liberalnih, strokovno utemeljenih tez brez pravih razlogov, pač s stališča, da niso zavedni Slovenci, ampak hlapci, da imajo preveč liberalen pogled, da prodajajo naše imetje tujcem. Tipično za še ne tako oddaljeno preteklost, ko so nekoga obtoževali s pozicije moči ne pa na podlagi razlogov.

Kaj je/so nacionalni interes(i)?

Morda še najbolje ponazarja vse bogastvo različnosti v dojetanju interesov La Rochefoucauldova misel (Maxims, 1665), ki pravi, "da interesi govorijo vse vrste

jezikov in igrajo vse vrste vlog, celo vlogo nezainteresiranosti". Zato ne preseneča, da je redko katera tema v družboslovju tako zapletena, slabo raziskana, nejasno opredeljena in čustveno nabita, kot je to nacionalni interes. In četudi se je pojem štiri desetletja, ko ga je uvedel C. Bearda (1934), uvrstil med najpomembnejše in tradicionalne zasnove politološke znanosti, kot so demokracija, svoboda, moč ideologija itd.. Razlogi so preprosti. Prvič same težave pri opredelitvi, kaj to sploh je, in drugič, zapletenost in časovna pogojenost oziroma spremenljivost tematike, če niti ne omenjam mnenj tistih, ki trdijo, da nacionalni interesi sploh ne obstajajo ali pa da so danes zaradi globalizacije bolj zgodovinska redkost.

Že sam pojem interes je sporen in nejasen, saj se uporablja za poimenovanje pravic ali zahtev do nečesa, kot udeležba v nečem, pa kot dobiček, blaginja in korist, če navedemo le nekaj razlag. Aron je zelo kritičen do pojma nacionalnega interesa, posebej v njegovem "realističnem" pojmovanju, meneč, da ga ni mogoče objektivno znanstveno opredeliti, da je nemogoče priti do njegove "racionalne" definicije. To pa zato, ker je sama zasnova interesa nedoločena in dvosmiselna, ker je kolektivni interes še težje opredeliti kot posamični, ker je to težko tudi na gospodarskem področju, na katerem je nemogoče skupni interes izvesti iz zasebnih kolektivnih interesov s pomočjo nekega skupnega imenovalca. Nasprotuje iz notranjih razlogov (neobstoj kolektivnega interesa zaradi njegove pluralnosti in neuskkljenosti), mednarodnih (ker mednarodni sistem ni homogen) in tretjič, zaradi zunanjepolitičnih ciljev države (so večvrstni in jih ni moč zreducirati na en sam interes). Zato znanost ne more določiti politikom, kaj je nacionalni interes (Aron, 1975, citirano po Miletić, 1987: 111 in 113).

Glede opredelitve nacionalnih interesov lahko ločimo vsaj štiri skupine avtorjev (Miletić, 1978): tiste, ki menijo, da so nacionalni interesi objektivno pogojeni,² ki obstajajo neodvisno od subjektov, ki lahko to objektivnost le spoznajo (kot Morgenthau, ki meni, da moč opredeljuje nacionalni interes³) in tiste, ki menijo, da jih ni mogoče objektivno opredeliti, ampak le subjektivno. Skupno jim je razumevanje, da so nacionalni interesi različna stanja zavesti, nagonov, občutkov, vrednosti itd. Skratka, da so to, kar vsak subjekt misli, čuti, da so ali pa želi oziroma hoče, da je to njegov interes (Miletić, 1978: 20). Ti tudi menijo, da so nacionalni interesi le vsota interesov posameznikov, ki se spremeni, če se spreminjajo zahteve in želje posameznikov, članov nacije. Nacionalnega interesa, ki je sestavljen iz vrednot, torej tega, kar si ljudje želijo, pa se ne da objektivno izmeriti.⁴ Tretja skupina pa meni, da so subjektivni in objektivni nacionalni interesi dve različni zvrsti, medtem ko četrta skupina želi preseči te delitve in vzpostaviti dialektično enotnost subjektivnih in objektivnih pogledov (str. 22).

Najsplošnejšo opredelitev nacionalnih interesov daje slovar svetovne politike (Evans in Newman, 1992: 207), ki pravi, da se nacionalni interes uporablja kot

² *Prevladujoča značilnost marksistično naravnanih avtorjev (Miletić, 1978: 21).*

³ *Nacionalni interes je varovanje svoje fizične, politične in kulturne identitete pred poseganjem drugih držav. Opredeljen je kot moč, ki je glavni kašipot, ki političnemu realizmu pomaga najti pot skozi zapleteno pokrajino mednarodne politike, saj vnaša v politične zadeve racionalni red ter tako omogoča teoretično razumevanje politike (glej Morgenthau, 1995: 76-77).*

⁴ *Glej Sills, 1968.*

sredstvo za identifikacijo ciljev ali namenov zunanje politike in kot vsesplošen koncept političnega diskurza, ki se uporablja posebej za opravičevanje posebnih političnih preferenc. Interna različica nacionalnega interesa je javni interes. Ker pa je težko objektivno opredeliti takšne interese, ker se lahko zelo razlikujejo, so pluralistične skupine osebnih preferenc, ki se stalno spreminjajo kot odgovor na spremembe na domač političen proces ter premike v mednarodnem okolju. Analitično vrednost nacionalnega interesa je nadalje erodiral premik od države centrizma k bolj soodvisnemu konceptu kompleksne svetovne družbe pa tudi deteriorizacija in radikalne kompresije časa in prostora kot posledice globalizacije. Nacionalne interese je zato sedaj težje kot kdajkoli doslej identificirati-prepoznati (Rizman). Evans tudi trdi, da bo nacionalni interes verjetneje nekaj, kar ustvarjalci politike pravijo, da je v določenem času. Korenine nacionalnega interesa so načelo varnosti in samoohranitve. Obramba domovine in ohranjanje teritorialne integritete je bistvo nacionalnega interesa (glej Evans in Newman, 1998: 345).

Po slovarju mednarodnih odnosov je nacionalni interes temeljni cilj in končna determinanta, ki usmerja določevalce države pri oblikovanju zunanje politike. Nacionalni interes države je tipično zelo splošena zasnova tistih prvin, ki konstituirajo najbolj vitalne državne interese. Ti vključujejo samoohranitev, neodvisnost, teritorialno integriteto, vojaško varnost in ekonomsko blaginjo (podobno tudi Oppenheim, 1998: 56). Ko so interesi držav skladni, delujejo države skladno pri reševanju skupnih problemov; ko pa so v nasprotju, pride do tekmovalnosti, napeitosti strahov in končno tudi vojne. Bistveni problem je, kako preoblikovati tako splošno in nedoločno opredeljene interese nacije v konkretne, natančne cilje in sredstva (Plano in Olton, 1988: 10, 11).

Ker noben posamezen interes ne prevladuje, je bolje govoriti v množini, o nacionalnih interesih, čeprav se v vseh pregledanih enciklopedijah pojem pojavlja v ednini. Tudi zato, ker je, kot pravi Oppenheim, treba ločiti nacionalni interes države in naroda (1998: 56). Navaja dva razloga. Prvič so države, ki imajo več narodov, torej se njihovi nacionalni interesi lahko razlikujejo, ter drugič, ker se nacionalni interes najpogosteje uporablja v sklopu zunanje političneanalize in se zato nanaša na državo.

Podobnega mnenja je tudi McLean, ki trdi, da nacionalni interes države običajno opredeli vlada. Tudi on meni, da se najpogosteje uporablja na dva načina:

a) kot sredstvo politikov pri iskanju podpore za neko akcijo v zunanji politiki, pa tudi pri doseganju notranjepolitičnih ciljev;

b) drugi vidik pa se nanaša na uporabo nacionalnega interesa kot sredstva analize zunanje politike, posebno s strani realistov.⁵ V tem primeru se nacionalni interes uporablja kot neka različica javnega interesa, ki opredeljuje, kaj je najboljše za nacijo. Težava v tej analitični uporabi nacionalnega interesa je v tem, da ne obstaja noben sporazum o metodologiji, s pomočjo katere bi testirali najboljše interese nacije. Nekateri menijo, da jih je mogoče objektivno opredeliti, drugi pa, da so subjektivna razlaga vsakokratne vlade; "nacionalni interes je samo to, kar politiki pravijo, da je" (glej McLean, 1998: 333).

⁵ To je v bistvu mnenje J. Rosenauja (1971).

Vse te opredelitve so se precej napajale pri Beardu (1934), ki trdi, da so nacionalni interesi le prepričljiva formula, ki jo politiki in zasebni interesi uporabljajo vsakokrat, ko želijo ustvariti

kakšne posebne cilje na področju mednarodnih odnosov. S svojimi empiričnimi raziskavami na primeru ZDA je pokazal, da je konkretna vsebina nacionalnega interesa spremenljiva odvisno od razmer in časa, da v okviru ene nacije na obstaja enotno razumevanje nacionalnega interesa, ampak različna celo nasprotujoča, in da je on zato bolj projekcija potreb in interesov posebnih, praviloma najmočnejših skupin in razredov, ki te svoje interese vzdigujejo na raven splošnih, nacionalnih in, če so na oblasti, jih pretvarjajo v zunanjo politiko (1934: V-VI, glej Miletič, 1978: 263).

Konstruktivisti kot Jutta Weldes (1999) menijo, da je nacionalni interes socialni konstrukt, ki ga oblikujejo državni uradniki z razlago mednarodnega sistema in položaja njihove države v tem sistemu.

Čeprav realisti menijo, da so nacionalni interesi objektivno pogojeni, pa niso neodvisni od vrednot. Nasprotno, lahko trdimo, da temeljijo na nekem soglasju vrednot, s pomočjo katerih ustvarjalci nacionalnih interesov presojujejo objektivne okoliščine in politiko uveljavljanja nacionalnih interesov nasploh. "Različne družbe pripisujejo različne prioritete različnim vrednotam (Strange, 1995: 13): eni dajejo prednost varnosti (realisti), drugi blaginji (tržni liberalci), tretji pa pravičnosti (idealisti-socialisti). Vsaka skupina pa bo poglobitni vrednoti dala v različnih okoliščinah različno prednost uresničevanja, ne bo pa odstopila od temeljne usmeritve.

Opredelitev nacionalnih interesov je torej strokovno in politično silno zapletena zadeva. Politično zato, ker se pogosto zlorablja kot opravičevanje posameznih interesov, strokovno pa zaradi nedoločljivosti in spremenljivosti tega, kar bi lahko bili nacionalni interesi.

Lahko sklenemo, da je nacionalni interes bolj normativna kategorija vsaj v tistem delu, ko se nanaša na ocenjevanje dejanj zunanje politike oziroma subjektov, od katerih se pričakuje uresničevanje nacionalnih interesov in da je bolje uporabljati množino, saj gre praviloma za različne nabore sestavin nečesa, kar pač vsak pojmuje ali opredeljuje pod nacionalnim interesom.

Ali so nacionalni interesi nekaj stalnega

Odgovor na to vprašanje še zdaleč ni enostaven. Nacionalni interesi se namreč lahko nanašajo na sedanost, preteklost in prihodnost. Če se vse tri razsežnosti ujemajo, potem bi lahko govorili o stalnosti ne pa spremenljivosti nacionalnih interesov. Že same opredelitve nacionalnih interesov kažejo, da ti niso nekaj stalnega (glej Beard, 1934; Evans, 1992; Miletič, 1978; McLean, 1998). Slovenski avtorji niso povsem enotni o tem. Medtem ko Benko pravi, "če nacionalni interes definiraš kot nekaj objektivnega splošno veljavnega, potem nacionalni interes ni nekaj dokončnega, nima enkrat za vselej danega pomena" (glej Benko, 1997: 65). Na drugi strani pa Petrič pravi, da je "nacionalni interes zvezda vodnica zunanje politike majh-

ne države" oziroma "skozi več generacij doživeto trajno spoznanje nekega naroda o lastnem položaju in interesih v svetu" (Petrič, 1996: 885).

Empirija vsekakor daje bolj prav tistim, ki menijo, da so nacionalni interesi spremenljivi. Ohranjanje ozemeljske celovitosti Jugoslavije prav gotovo ni moglo biti nekaj, kar bi lahko poimenovali stalen slovenski nacionalni interes, prav nasprotno. Drugače pa je bilo takrat, ko je nastala Jugoslavija.

Tudi empirična analiza pri poskusih ekonomskega opredeljevanja nacionalnih interesov hitro razkrije, da ni nič dokončnega. Viri ekonomske moči, viri konkurenčnosti se hitro spreminjajo in s tem tudi nacionalni interes. Če to ni tako, potem togo statično opredeljeni nacionalni interes postane anahronizem, bolj nekaj, za kar se ne bi smeli zavzemati, ker lahko celo povzroča nacionalno škodo ali je ovira na poti uveljavljanja resničnih nacionalnih interesov. Kaj bi bilo na primer, če bi se danes v strategiji razvoja opirali na pospeševanje razvoja jeklarstva ali pa dali poudarek premogu kot energetskega viru ali pa se usmerjali na razvoj delovno intenzivnih panog. Vse to je bilo nekoč, v času industrijske revolucije, vir napredka narodov, danes pa bi taka usmeritev pomenila kopanje groba nacionalni ekonomiji. Medtem ko so nekdanji nacionalni interesi izražali nekaj, kar so države imele, s čimer so razpolagale, so danes vse bolj to, kar lahko ustvarijo, torej bolj potencial ustvarjanju vrednosti kot pa vrednost sama. Vse zaradi hitro se spreminjajočih razmer in virov ustvarjanja znanja. Pomembnejša postaja ne sama posest nad viri v starem smislu (surovine, cenena delovna sila...), ampak sposobnost ustvarjanja in oplajanja znanja. To ima seveda zelo globoke posledice na relativni pomen lastnine nad proizvodnimi dejavniki in možnost izkoriščanja ustvarjalnih zmožnosti nove vrednosti. Še tako trenutno vredna stvar, ki ji jutri že praviloma pade cena pod vplivi silovitih tehnoloških sprememb in pritisku konkurentov (globalizacija), postane hitro kup ničvrednega železja, če je ne spremlja sposobnost oplajanja te statične lastnine. Nacionalni interesi so torej spremenljiva kategorija, katere vsebina se tudi spreminja.

Nacionalni - javni interes

Normativno bi lahko rekli, da je nacionalni interes skupno dobro družbe (glej Clinton, 1986: 497). To pa je sestavni del javne ekonomike. Običajno se uporablja javni interes v zvezi z notranjimi zadevami, "nacionalni interes" pa je omejen na cilje in vrste politike na mednarodni ravni" (Rosenau, 1968: 35), se nanaša na njegovo zunanjo manifestacijo, na uresničevanje javnega interesa v odnosu do drugih držav, do sveta. Zato trditev, da izvajanje neke določene zunanje politike v nacionalnem interesu neke države pomeni, da je za njeno vlado racionalno, da ravna tako zaradi skupnih socialnih ciljev. Pri tem avtor poudarja, da "izvajanje takšne zunanje politike je v nacionalnem interesu ne pove ničesar o tem, ali vlada dejansko uresničuje nacionalni interes (Oppenheim, 1998: 57).

Javna ekonomika se v bistvu nanaša na to, kaj mora storiti vlada. Javne dobrine so tiste, ki so vsem na razpolago na določenem področju (na primer v nacionalnem gospodarstvu, pa tudi ožje, kadar gre za regionalne javne dobrine) in kate-

rega koriščenje drugim ni mogoče preprečiti in so "nerivalske", torej uporaba enega ne zmanjša uporabne vrednosti take dobrine drugemu (glej Rutherford, 1995: 375). Nanašajo se na tisto, kar je v skupnem interesu, kar ugaja več osebam in ne le eni. Je pa silovito težko razlikovati med zasebnimi in javnimi dobrinami. Čista javna dobrina je na primer nacionalna obramba ali pa javna razsvetljava ali pa zdravstvena zaščita. Cesta pa je to lahko, dokler je prometa na njej malo; ko pa se poveča, jo zasebniki lahko plačujejo (Eatwell et al., 1998: 1061). Zasebnik lahko ustvarja javno dobrino le, dokler lahko druge neustvarjalce izključi iz njihove uporabe oziroma če jim lahko tako uporabo zaračuna. Javne dobrine se ne bodo proizvajale, če tega ni mogoče storiti ali če so stroški zaračunavanja javnega dobra, ki ga proizvaja zasebnik previsoki. V takih primerih ne bo ustvarjal take javne dobrine. Javna dobrina se proizvaja le do točke, do katere so njeni koristniki pripravljeni plačati stroške proizvodnje mejne enote take dobrine (Dupuit-ov pogoj; Eatwell et al., 1998: 1050).

Razumevanje javne dobrine je bistveno, če povlečemo vzporednico z nacionalnimi interesi ter predpostavljamo, naj posameznik izvaja nacionalne interese. Zasebnik ne bo proizvajal nekaj, kar naj bi bilo v nacionalnem interesu ali ga uresničeval, če ne bo od tega imel korist, torej če ga ne bo mogel zaračunavati tistim, ki k njegovemu ustvarjanju niso prispevali ali če bodo stroški tega zaračunavanja previsoki ali če drugim ne more preprečiti uporabe. Javna ekonomika torej uči, da nacionalnih interesov zasebnik ne bo uresničeval, če za to ne bo tako ali drugače poplačan. Ker pa gre večinoma pri nacionalnih interesih za stvari, ki jih zasebnik ne more zaračunati drugim, bo možnost, da bi bili zainteresirani za njihovo uresničevanje, v ekonomskem smislu precej omejena. Sklep: nacionalni interes lahko lažje uresničuje država oziroma njeni predstavniki, zasebnik (podjetje, posameznik...) pa le, če je to v njegovem ekonomskem interesu.

Konkretno: slovensko lastništvo banke je po analogiji z javno dobrino v nacionalnem interesu, če tak nacionalni interes lahko vsi enako koristijo, če imajo do te dobrine vsi dostop, če uporabnikom ni mogoče preprečiti dostopa do te dobrine in če njena uporaba ne zmanjša njene potrošnje z drugimi uporabniki. Očitno bi imeli s temi merili kar precej težav. Banke gotovo opravljajo javno funkcijo, saj opravljajo plačilni promet, katerega učinkovito izvajanje je v splošnem interesu, krepi konkurenčnost narodnega gospodarstva kot celote. Vprašanje pa je, ali je to javna dobrina, saj ni brezplačna. V tem primeru se namreč javni interes preoblikuje v zasebni tistih, ki prejema denar za svojo storitev in tistih, ki so te storitve pripravljene plačati, kajti to pomeni, da imajo od tega zasebne, individualne koristi. Slovensko lastništvo bi bilo namreč v korist lastnikom, ne pa ostalim državljanom Slovenije. Dostop do tega ni brezplačen, saj moraš za storitve plačevati in njihova uporaba pomeni manj porabe drugih (na primer posojil).

Podobno je, če razmišljamo drugače; kaj bi bila posledica slovenskega lastništva bank?⁶ Razlogi so, da bo to ugodneje spodbujalo razvoj slovenskega gospodarstva, da bo le to manj ranljivo, ker tujci ne bodo dobili vseh informacij o naših pod-

⁶ Ne gre pozabiti, da smo imeli banke v svoji lasti ves čas prehoda in seveda tudi pred tem.

jetjih,⁷ da bodo domačini več vlagali doma, da bodo slovenske banke bolj "ubogale" politiko Banke Slovenije. Vzemimo, da je prvi razlog točen. To bi pomenilo, da bi morale biti slovenske banke učinkovitejše od tujih, ker le tako lahko krepijo blaginjo. Štiblar (2002) je na makroravni pokazal, da so, M. Kranjec (2002: 23) pa s primerjavo stroškov, da niso. Rezultat dosedanje, prej sicer družbene lastnine bank je, da smo davkoplačevalci v sanacijo bank vložili z izdajo obveznic 1,9 milijarde DEM, kar je bilo leta 1999 okoli 10 odstotkov BDP Slovenije oziroma z obrestmi, vsak državljan Slovenije, več kot 1.000 DEM. Seveda bi se vsak davkoplačevalec moral vprašati, ali je bilo pridelovanje take izgube⁸ v nacionalnem interesu, ali se lahko ta vsota v relativno kratkem času vrne z učinkovitejšim poslovanjem banke. Tekoče tudi do 3-krat dražje storitve (glej Kranjec, 2002: 23) kažejo, da banke še niso mednarodno konkurenčne. V veliki meri je to posledica dejstva, da se je bančni trg sprostil šele v tem letu.

Problem z lastništvom nastopi takoj, ko se vprašamo, kdo ima od njega koristi. Če bi bilo slovensko lastništvo javna dobrina, naj bi od tega imeli vsi enake koristi in ne eni bolj kot drugi. Hitro pa se pokaže, da bi imeli od tega koristi lastniki (v obliki dividend), nelastniki pa ne, razen v obliki izvajanja plačilnega prometa in da bi s posojili in drugimi bančnimi storitvami od tega imeli koristi uporabniki, podjetja in posamezniki, ne pa vsi državljani Slovenije. Slovensko lastništvo je v javnem interesu le toliko, kolikor imamo od tega vsi neto koristi oziroma če "banke učinkovito servisirajo potrebe domačega gospodarstva in prebivalstva" (Damijan in Jazbec, 2002: 2). Pa tudi, če bi domače lastništvo proizvajalo učinke na drugem gospodarstvu, ki se ne bi kazali v bančnih kazalcih uspešnosti, ampak bi predstavljali zunanje ekonomije. To bi bila nekaka bančna različica industrijske ali strateške trgovinske politike, ker v majhnem gospodarstvu banke v veliki meri morajo poslovati mednarodno. Poznano pa je, da ta predpostavlja merljivost takih posrednih koristi, težavno prepoznavo dejavnosti, ki zaslužijo tako podporo in višine podpore, da bi še spodbujala učinkovito poslovanje. Ker je to silno težko, strateška trgovinska politika nima preveč pristašev. Če pa je to zasebni interes, toda smo pripravljeni za njegovo uresničevanje plačevati (Dupuit pogoj), pa seveda lahko postane javna dobrina. Drugače povedano bi to pomenilo, da bi naj bilo v nacionalnem interesu, da bi zasebniki plačevali razliko med tržno učinkovitostjo banke in realizirano predpostavljeno nižjo učinkovitostjo banke v slovenski lasti, z argumentacijo, da je to v nacionalnem interesu. Obstajajo resni dvomi, da bi bili davkoplačevalci to pripravljeni storiti tako kot "nekateri največji zagovorniki nacionalnega interesa" ne kupujejo dražjih čevljev pri Peku ali oblek pri Muri, ampak kupujejo cenejše v Italiji (glej Veselinovič, 2002: 1). To bi morali plačati tisti, ki bi od tega imeli koristi, torej bančne stranke. Podjetja, ki bi pričakovala od take nacionalne

⁷ Ta razlog je na dokaj trhljih nogah, saj naše gospodarstvo okoli 40 % posojil najema pri tujih bankah, ki jim morav ta namen razkrivati bistvene kazalce svojega poslovanja. Poleg tega pomeni prenos plačilnega prometa na banke tudi vpogled banke v poslovanje vsake svoje stranke tako in tako. Podjetja, ki se (prostovoljno) odločijo za banke v tuji lasti, torej prostovoljno razkrivajo tudi take podatke.

⁸ Jasno je, da ni bila samo posledica odločitev banke kot take, ampak v veliki meri tudi sistemsko pogojena. Ostaja pa dejstvo, da je davkoplačevalce veliko stala.

banke boljša posojila, bi skratka to morala plačati.⁹ Če bi bila slovenska banka enako učinkovita seveda to sploh ne bi bil problem.

Vprašanje torej je, ali so državljani Slovenije pripravljeni plačevati za očitno bolj zasebni interes bank v domači lasti. To bi bilo mogoče, če bi državljani/podjetja nekaj od tega imeli. Če bi pričakovali dobiček iz poslovanja, bi se seveda "drenjali" za nakup delnic bank in problem bi bil vsaj začasno rešen. Zakaj začasno? Zato ker "bodo potem ti isti z veseljem po višji ceni prodali "svoj nacionalni interes" prvemu tujcu z dobro (beri višjo) ponudbo, bodo s tem dejanjem branili nacionalni interes, ko bodo zelo obogateli (Veselinovič, 2002: 2). Problem je seveda tudi omejenost kapitala v Sloveniji sedaj in nasploh v majhnem gospodarstvu. Problem nastopi, če se ne pričakuje tak donos, kot bi ga dalo alternativno vlaganje kapitala, to pa je, ko se pričakuje manjša donosnost banke v slovenski lasti ali celo njena izguba. V tem primeru posamezniki ne bi vlagali v tako banko, če bi s takimi vlaganji pridobili cenejše storitve, ki bi jim v razumnem roku povrnile tak vložek. Če to ni tako, kar je pokazal M. Kranjec (2002: 23), potem to ni v javnem interesu in dolgok ni pričakovati, da bi državljani bili pripravljeni plačevati za uresničevanje takega zasebnega interesa, ker ne bo v njihovem interesu, torej ne bo postal javen. Nižje cene storitev pa bi povzročile v tržnem gospodarstvu izpad dohodka ali končno zgubo, ki bi jo moral nekdo pokriti. Če bi bila to država, bi bilo končno zopet iz davkoplačevalskega denarja in bi jih bilo treba vprašati, ali so pripravljeni plačati za slovensko lastništvo bank določena sredstva. Po analogiji ankete med poslanci (glej kasneje) ni pričakovati kakšnega drugačnega odgovora, kot so ga dali oni; skratka, nimamo denarja.

Če bi bile storitve bank v slovenski lasti dražje, bi to obenem pomenilo slabitev konkurenčnosti gospodarstva, ki bi take storitve plačeval ali pa bi podjetja posojila najemala pri cenejših bankah. Dosedanja praksa potrjuje, da so slovenska podjetja že doslej okoli 40% posojil najemala pri tujih bankah. Čim večje bi bile razlike, tem manj bi imele domače banke strank in tem večje težave bi imele. Če pa bi podjetja kljub dražjim storitvam vseeno odločala za domače banke, bi pa prišla v težave in s tem celo nacionalno gospodarstvo. Domače lastništvo bank je, kot kaže, v nacionalnem interesu le, če so banke enako učinkovite kot vse druge banke na odprtem trgu ali pa če ponujajo posebne storitve, ki jih druge banke ne in za katere je nekdo pripravljen plačati višjo ceno. Zdi pa se, da je to možno le, če bi taka banka bila državna, da bi torej država v javnem interesu pokrivala tako maržo nižje učinkovitosti, ker bi to bilo makro družbeno koristno, ker bi domače banke preferenčno dajale posojila domačim podjetjem, ker bi dobiček ostajal domnevno doma¹⁰ itd.

⁹ Upravičena je namreč domneva, da so tuje banke bolj konzervativne in manj "radodarno" dajejo posojila kot domače. To je lahko posledica večje opreznosti ali pa (začetnega) nepoznavanja strank.

¹⁰ To ni povsem realna predpostavka, ker bi tudi domači lastniki vlagali tja, kjer bi se njihov dobiček najbolje oplodil. Če bi bilo to v Sloveniji, v Sloveniji sicer pa tudi na tujem. Praksa že precej potrjuje realnost te domneve, saj mnoge finančne hiše precej vlagajo zunaj Slovenije.

Individualni - skupni - nacionalni interesi

Kaj so pravzaprav osnovne dileme? Prvič, ali so posamezni interesi enaki nacionalnim. Drugič, ali posameznik, uresničujoč svoje interese uresničuje tudi nacionalne. Tretjič, ali naj za nacionalne interese skrbi država, posameznik pa za svoje in četrtič, pod kakšnimi pogoji bo posameznik uresničeval nacionalne interese, če ti niso enaki njegovim zasebnim.

Interes je nekaj, kar daje korist oziroma je vrednota. Ko govorimo o individualnem interesu se torej to nanaša na posameznika, ko govorimo o nacionalnem pa dobesedno na narod, najobičajneje pa se izenačuje z interesi držav kot pglavitnimi subjekti mednarodnih odnosov.

Ključno vprašanje seveda je, ali so nacionalni interesi vsota posameznih oziroma posameznikovih ali se medsebojno razlikujejo ali pa prekrivajo. Adam Smith je poznan po svojem prepričanju, da ljudje mislijo predvsem na svoje interese, vendar ko jih uveljavljajo samodejno in nezavedno, vodeni z nevidno roko, uresničujejo tudi družbene, splošne interese. Posledično meni, da se država ne sme mešati v procese uresničevanja takih zasebnih interesov (*laisser faire, laisser passer*). Nasproti temu pa je stališče, da je interes države primaren, najvišji interes in da so interesi posameznikov in skupin nepomembni in zvedeni le na vlogo sredstva za uresničevanje državnih interesov (Miletić, 1978: 26). Nacionalni interes v Durkheimovem smislu ni vsota posameznih interesov, ampak nekaj več, je kot on trdi za družbo, nekaj *sui generis*, stvar, ki je večja in se ne more reducirati na njihove sestavne dele (Eatwell, 1998: 946).

Rosenau meni, da bi samo kadar pride do prekrivanja med družbo, ki jo predstavlja država, in narodom, tak interes lahko imenovali nacionalni interes (Miletić, 1987: 39) ali v njegovi notranji razsežnosti javni interes. Meja, ki omejuje individualne interese, je tista točka, do katere lahko uresničuješ svoje interese tako, da z njihovim uresničevanjem ne škodiš interesom drugih. Po analogiji z ekonomijo bi lahko rekli, da je to Pareto optimum¹¹ ali da so skupni interesi uresničujejo v igri pozitivne in ne ničelne vsote. Skladno s teorijo iger bi torej nacionalni interesi bili tisti, ki vsem igralcem (državljanom države, ki naj jih predstavljajo) zagotavljajo pozitivno vsoto pri uresničevanju svojih posameznih interesov. Drugi pa ne enačijo javnega in nacionalnega interesa in oba uvrščajo nad posebne posamezne interese razumevajoč jih kot skupne interese vseh članov družbe (Miletić, 1978: 274).

Razmerje med posamičnimi in splošnimi interesi ni abstraktno teoretično vprašanje, ampak povsem praktično, vsakodnevno vprašanje, ki izziva mnoge dileme in vprašanja. Pogosto posamezniki menijo, da bo vsak zase zasledoval svoj posamični interes, dolžnost države pa je skrbeti za nacionalne interese. Ali pa je ta dvojnost res možna in uresničljiva? Jasnega odgovora ni, težko pa je verjeti, da bi se nacionalni interesi lahko v tržnem gospodarstvu uresničevali tako, da bi posamezniki prodajali najboljšemu ponudniku ne glede na poreklo, torej tudi tujcem, medtem ko bi v isti sapi zahtevali od države, podjetij ali pa drugih posameznikov, da tega v nacionalnem interesu ne počnejo. Vsaka podobnost z navihano anketo

¹¹ *Taka razporeditev virov, pri kateri nihče ne pridobiva na račun drugega, da bi se tako maksimirala blaginja skupnosti.*

časnika Finance med poslanci je zgolj slučajna. Ti namreč niso bili niti malo navdušeni nad tem, da bi v nacionalnem interesu kupovali delnice Uniona (podrobneje kasneje), medtem ko v isti sapi mnogi med njimi silovito to zahtevajo od drugih. Ob tem se lahko spomnimo pogleda Oskarja Wilda na sebičnost, ki je po njem ne živeti po svojih željah, ampak zahtevati od drugih, da živijo tako, kot si nekdo zaželi (*The Soul of Man Under Socialism*, 1891).

Iluzija in nerealno je pričakovanje, da v kapitalizmu lastnik ne bo prodajal najboljšemu ponudniku in da kupec ne bo skušal kupiti najceneje. Tudi to je mogoče, vendar od neracionalnih ali slabo informiranih subjektov. Pri tem seveda upoštevamo tudi dejstvo "omejene racionalnosti", ki ne pomeni, da potrošniki praviloma odločajo neracionalno. Pomeni bolj, da nimajo popolnih informacij, kar seveda vpliva na njihove odločitve. Skratka, če so individualni interesi v nasprotju z nacionalnimi, ni za pričakovati, da bo posameznik uresničeval nacionalne na škodo svojih individualnih. To je nerealno in lahko vodi samo v razočaranja oziroma neuresničevanje zastavljenih ciljev, ki počivajo na nerealnih pričakovanjih. Sistem pa prav gotovo ne sme računati na izjemno, temveč na prevladujoče obnašanje.

Posameznika, pravi Hegel, ne vodi neki vzvišeni splošni interes, niti altruizem, temveč goli egoizem, ki je vir in smoter posameznikovih energij. Zato ne preseneča, da so "sebični interesi dovolj močni, da izkrivljajo oblikovanje nacionalnega interesa v svojo korist na škodo preostalega dela skupnosti, kar pa se ne dogaja stalno, ker tej težnji nasproti stojijo druge protitežnje (Frankel, 1970, navedeno po Miletiću, 1978: 224).

Le ko se interesi posameznika in javni interesi ujamejo, bi lahko govorili o nacionalnih interesih in naloga politike je, da uresničuje tiste, ki niso sporni, za katere vlada soglasje,¹² oziroma ki dajejo neto koristi za družbo kot celoto, ne pa le enim. Če bi držalo slednje, potem to ne bi bili nacionalni, ampak posamezni interesi tistih, ki jim taka politika koristi. In če je tako, potem morajo tako politiko plačati in je ne zaračunavati drugim, ki od nje nimajo koristi ali vsaj ne enakih koristi.

Nacionalne interese naj bi uresničevala abstraktna skupnost, ko pa gre za "moje" interese, pa se v kapitalističnem sistemu ravnam po zasebnem, torej interesu dobička. Skupnost uresničuje skupne interese s pomočjo davkov, ki jih posamezniki plačujemo, dokler je uresničevanje teh skupnih interesov učinkovitejše od le teh s strani posameznika. Posameznik se bo torej na dolgoročno upiral plačevati davke nad točko, ko bo spoznal, da država, ki uresničuje te skupne interese, ne deluje skladno z njegovimi interesi. Velik prepad med posameznikovimi in skupnimi interesi je torej na zelo dolgi rok nevzdržen. Praktična ponazoritev te dileme je anketa Financ, ki je povprašala polovico od 57 podpisnikov Kanglerjeve pobude za ustanovitev holdinga v slovenski industriji pijač, ali so za ohranitev Uniona v domači lasti pripravljene kupiti tudi kako njegovo delnico. Nihče od 28 vprašanih ne bi kupil delnic Uniona in ga tako pomagal ubraniti pred tujim prevzemom. Nekateri celo zagotavljajo, da bi za narodov blagor storili tudi to - a kaj, ko imajo premalo denarja (Ručna, 2002: 83). Romantično domačijska razlaga naci-

¹² P. Sicherl celo meni, da je nacionalni interes Slovenije vzpostavljanje dejanskega konsenza o razvoju in se pri tem opira na Nicholasa in Cogana, ki trdita, da gre uspešnost Irske pripisati ne dodatnim sredstvom EU, ampak doseženemu družbenemu konsenzusu (Sicherl, 2002: 2).

onalnih interesov je očitno torej bolj na jeziku kot pa je realno podprta ali bi se lahko dejansko udeleževala v praksi.

Ali je pomembnejša varnost ali blaginja

Če se torej nacionalni interesi spreminjajo v času in prostoru, se takoj vsili vprašanje, kakšni so ti danes. Kakšna je relativna teža njihovih poglavitnih sestavin oziroma kakšen je odnos med ekonomskimi in političnimi razsežnostmi nacionalnih interesov.

Miletič navaja, da so skoraj vsi avtorji enotni v tem, da vsi nacionalni interesi niso enakega pomena, ampak da jih je mogoče hierarhizirati posebej glede na omejena sredstva, s katerimi razpolagajo države za njihovo zaščito oziroma uresničevanje. Nacionalne interese delimo na najpomembnejše, dolgoročne, kratkoročne in srednjeročne, po obsegu pa na časovno trajanje, zemljepisno razprostiranje ter vsebino (1978: 132-157). Bistvo politike je izbirati med različnimi nacionalnimi interesi.

Ohranitev komaj zagotovljene suverenosti oziroma državnosti je gotovo eden med prednostnimi nacionalnimi interesi. Kot majhna država to lahko bolje uresničujemo kolektivno, s pomočjo zavezništev, torej je to operacionalizirani, izvedeni nacionalni interes. Državljeni Slovenije pa so zainteresirani za vse to le, če jim ta država lahko zagotovi blaginjo, boljši življenjski standard. Zato lahko izboljšanje blaginje gotovo postavimo kar ob bok uresničevanju varnostnih interesov in upoštevaje relativno majhno ogroženost, času primerno, celo višje.

S parafraziranjem poznanega reka W. Brandta, ki pravi, da "mir ni vse, vendar je vse nič brez miru", v "blaginja ni vse, vendar je vse nič brez blaginje", želim pokazati, da je blaginja zelo pomembna sestavina nacionalnih interesov. Še več, brez blaginje postajajo drugi nacionalni interesi manj pomembni, saj je blaginja predpostavka obstoja posameznika, njegove družine in končno družbe. Poglavitni interes državljanov je torej visoka blaginja, ki se lahko dosega le z učinkovitim gospodarstvom. Do tega pa se lahko pride s pospeševanjem, ne pa zapiranjem, pred konkurenco. Sklep: uspešno tržno gospodarstvo in konkurenca sta torej poglavitni ekonomski nacionalni interes, ker pospešujeta blaginjo.

Država ne more postaviti "topov pred maslo", če ljudje ne bi imeli za kruh. V takem primeru seveda ne bi bili pripravljeni streljati s temi topovi, ker se nimajo za kaj boriti, če zelo zaostriamo to dilemo. Konkretnije, kaj pomeni Severnim Korejcem neodvisnost, če jim država ne daje blaginje, srečnega življenja saj na račun varnosti žrtvuje blaginjo. Podobnih zgodb je bilo v preteklosti še več. Kot majhna država bolje in hitreje zagotovimo blaginjo z vključitvijo v Evropsko unijo (EU), ki tako postane operativna vsebina uresničevanja blaginje kot nacionalnega interesa.

Kot Brandt tudi S. Strange trdi, da je varnost "najbolj temeljna človeška potreba. Če vas nekdo ubije, v trenutku nimate nobenih novih potreb več. Ljudem v nevarnosti postane osnovna skrb preživetje. Ostale vrednote (svoboda, pravičnost, bogastvo) postanejo nepomembne" (Strange, 1995: 48). Toda varnost ni le politič-

na ali še manj vojaška kategorija, ampak vse bolj tudi ekonomska. Danes varnost za posameznika pomeni zaposlitev, zatem varnost pred napadi kriminalcev, pa varnost svojega premoženja, torej zaščita lastninskih pravic itd. Če te osnovne ekonomske varnosti ni, potem ni mogoče uresničevati niti svoboščin posameznika, kajti "ekonomska svoboda" je po Hayeku pogoj vsake druge svobode. Z njo pa razume tudi ekonomsko varnost kot nepogrešljiv pogoj vsake svobode. Če posameznik nima dovolj sredstev za preživetje, mu tudi politična svoboda ne pomaga preveč (glej Hayek, 1991).

Ali je vprašanje kaj je važnejše, blaginja ali varnost sploh pravo. Povedano kaže, da ne, ker ne gre za ali-ali, ampak ponderiranje enega in drugega odvisno od okoliščin. Relativna teža enega in drugega je različna glede na različen položaj posamezne države. V miru, neogrožanju države je prav gotovo, da bi prebivalci bolj poudarjali blaginjo kot varnost. Kadar okoli vas poka, pa bi varnost pridobila pomen. "Čim večja bo pretnja varnosti, višja bo cena, ki jo bomo pripravljene plačati" (Strange, 1995: 34). Skratka dilema ni tako izmišljena zaradi že prej ugotovljene spremenljivosti in pogojenosti nacionalnih interesov od okoliščin države in vsakega posameznika. Nekdo, ki nima denarja, da bi prehranil svoje otroke, prav gotovo ne bo mislil preveč na globokoumno opredeljene nacionalne interese, vrednote in podobno, ampak bo skušal ohraniti svojo družino kot glavni osebni interes. Pripravljenost žrtvovati načela skupnih/nacionalnih interesov se zdi, raste vzporedno s slabšanjem blaginje pod ravnijo obstoja.

Nacionalni interesi majhnih držav

Logično vprašanje je, ali so nacionalni interesi majhnih držav razlikujejo od tistih velikih držav. V temelju bi bilo silno težko trditi, da se nacionalni interesi držav razlikujejo samo zaradi njihove velikosti. Nekatere sestavine tega, kar se prevladujoče opredeljuje kot nacionalne interese, so neodvisne od velikosti države, druge, kot na primer moč, pa ne. Ta je seveda pogojena z velikostjo, položajem in danes vse bolj s sposobnostjo ustvarjanja vrednosti. Tudi relativna teža posameznih sestavin in njihova vsebina pa sta odvisni od velikosti držav. Varnost oziroma njeno doseganje je popolnoma različno, kadar gre za majhne oziroma za velike države.

Nacionalni interesi majhnih držav so bolj omejeni, saj so omejeni viri teh držav (velikost populacije, ozemlja, vojaške in ekonomske moči)¹⁵. Majhne države zato iščejo krepitev svojega varnostnega položaja v zavezništvih z velikimi državami in z miroljubno politiko ter dobrimi sosedskimi odnosi, medtem ko so velike države ustvarjalec svoje varnosti in varnosti širših območij in na svetu sploh Nacionalni interesi velikih držav so zato stalnejši, bolj samostojno in širše določeni. Načini in sredstva uresničevanja nacionalnih interesov so torej različna, kadar gre za majhne kot v primeru velikih držav.

¹⁵ Moore na primer govori o tem, "da dejstvo, da so majne države odvisne od gospodarsko in politično od velikih in močnih, pomeni, da odločilni vzroki njihove politike ležijo zunaj njihovih meja" (1966, str. Xiii).

Ni tudi težko ugotoviti, da je relativna teža varnosti v primerjavi z blaginjo v majhnih državah drugačna. Milanovič je na vzorcu 165 držav za leti 1993-94 ugotovil, da velike države dajejo prednost višji ravni suverenosti in da majhne države blaginji pripisujejo veliko večjo težo. Pri slednjih je namreč večje bogastvo po prebivalcu močno povezano z sprejemanjem obvezujočih mednarodnih sporazumov (kar ponazarja delitev pristojnosti z drugimi državami oz. mednarodnimi organizacijami, op. SM). Podobno, čeprav le v določenih razmerah (ob danem domačem trgu in dani obdarjenosti s proizvodnimi dejavniki) je ugotovil nekaj podpore tudi tezi, da bodo bolj demokratične države izbirale manj suverenosti. Odkril je tudi zelo močno podporo tezi, da so demokracije bolj verjetne kandidatke za vključevanje v konglomerate (oz. integracije op. SM) /Milanovič, 2001: 56-57).

Take ugotovitve niso presenetljive, saj je tudi Alesina (2000) ugotovil, da imajo majhne države več koristi od odprtosti, do mednarodne ekonomije kot velike države in da je odprtost pozitivno korelirana z rastjo, negativno z velikostjo države. Skratka, za majhne države je koristno, če so odprte, če se povezujejo z drugimi državami in so demokratične. Večjo relativno težo pripisujejo blaginji in manjši suverenosti, saj se morajo odpirati v svet, povezovati z drugimi, sklepati mednarodne sporazume in se intenzivno vključevati v mednarodne organizacije. Na tak način lažje uresničujejo svoje nacionalne interese, v katerih ima blaginja ali bogastvo po prebivalcu, kot je to empirično pokazal Milanovič, večjo težo. Za majhne države je doseganje večje blaginje obenem tudi sredstvo krepitev svojega vpliva v skupini držav, s katero se povezujejo in s katerimi skupaj rešujejo svoj varnostni položaj.

Internacionalizacija in nacionalni interes

Cel kup zmot in nerazumevanja v zvezi z nacionalnimi interesi se nanaša prav na internacionalizacijo, in to tako v njeni vhodni kot izhodni razsežnosti. Ni tudi nemogoče, da domači lastniki v strahu pred tujim prevzemom začnejo brenkati na strune nacionalnega interesa v cilju zaščite svojega monopolnega položaja ali nasploh zaščite. Tudi ni nemogoče, da potencialni domači kupec kupuje banko (primer KBM Maribor), v veliki meri s tujim kapitalom pa želi to prikazati kot stvar nacionalnega pomena, in da bo, če se bo pokazala priložnost, kot pravi na splošno Veselinovič, kasneje prodal svoj delež najboljšemu ponudniku. Tudi sicer je največ "kiropraktične" ekonomike in populizma ali popinternacionalizma najti, kadar beseda nanese na globalizacijo ali internacionalizacijo (glej Krugman, 1994 in 1996). V zvezi s Slovenijo izstopajo tri teme: prva se nanaša na priliv tujega kapitala, zlasti tujih neposrednih investicij (TNI)¹⁴, druga na naložbe naših podjetij v tujini, tretja pa na splošno ščitenje domače proizvodnje.

Vsa majhna gospodarstva morajo biti tesneje vpeta v svetovno gospodarstvo. To je njihova prednost, saj jim omogoča specializacijo, ki si je velike države ne

¹⁴ Zanimivo je, da je mnogo manj razprav o uvozu delovne sile in blaga ali storitev, čeprav bi bili lahko pomisleki podobni, vendar smo se, vsaj uvoza, že tako navadili, da ni problematičen, tujih naložb, ki pa ustvarjajo nova delovna mesta, plačujejo davke slovenski državi, pa se še vedno mnogi bojijo.

morejo "privoščiti". Zato so skladno s teorijo mednarodne menjave majhne države v prednosti saj prodajajo po višjih svetovnih cenah nespecializiranih proizvajalcev. Velike pa imajo seveda moč vplivanja na te cene. To je njihova prednost in zrcalno, slabost majhnih. Taka tesnejša vpetost pa ima za posledico večjo ranljivost in odvisnost od teženj v svetu. Pomeni tudi nujno večjo odprtost, seveda tudi do TNI. S tem pa ima Slovenija vrsto problemov. Nekaj je podedovanih iz preteklega sistema, ko so bile TNI smatrane kot sredstvo kapitalističnega izkoriščanja. Teh prastrahov se mnogi še niso popolnoma otresli. Druga skupina strahov pa izhaja iz majhnosti in ranljivosti Slovenije pred tujo lastnino, bolje tujimi lastniki, saj naj bi tako izgubljali nadzor nad svojim gospodarstvom in tako ne bi mogli uresničevati svojih nacionalnih interesov.

Graham in Krugman sta na primeru ZDA ugotovila, da se vpliv tujcev na suverenost lahko dejansko materializira le v vojni ali izrednem stanju nacionalnega gospodarstva. Podobno trdi zgolj teoretično tudi Sicherl, le da na primeru nakupa vseh podjetij s strani tujcev in njihovega zaprtja. Zato predlaga "hiti počasi s prodajami tujcem" (2002: 4). Če bi bilo hipotetično vse gospodarstvo v tujih rokah, lahko tujci bolj vplivajo na domači politični proces, lahko se prerazporedijo dohodki v korist tujcev, tujci lahko vnašajo v domač politični proces dodatne nepopolnosti, ki lahko prinašajo drugačne rezultate. V primeru, če bi bili ti ugodnejši za tujce, bi to lahko pomenilo prerazporeditev v korist tujcev in s tem strošek za domača podjetja. Praktično se razlika med rezultati tuje in domačo lastnine kaže pri dobičkih, ki v primeru tujcev pripadajo njim in jih ti lahko odnesejo v tujino. Drugače pa vsebinske razlike ni, če zanemarimo normalne razlike v rezultatih poslovanja, ki pa so, vsaj doslej bili pri nas in v svetu praviloma ugodnejši, če so bili lastniki tujci (glej Rojec, 2002). Pri prerazdelitvenih učinkih bi problem nastopil, ko bi bili vsi subjekti v tuji lasti saj v tem primeru tujci pridobijo na račun domačih (glej Graham in Krugman, 1989: 68). Popolno lastništvo tujcev pa je praktično gledano bolj teoretična kot praktična možnost saj so deleži tujcev doslej v večini gospodarstev skromni (v povprečju v svetu okoli 4 % oblikovanja kapitala (navedeno po Svetličiču, 1996: 357), čeprav so višji v majhnih državah ali v posameznih industrijah. Delež stanja TNI v Sloveniji l. 2000 v BDP je znašal 15,5 %, torej manj kot v EU v povprečju 22, 2% (Rojec, 2002: 8). Običajno so TNI bolj dopolnjujoče dejavnosti domačih podjetnikov.

Druga skupina predsodkov, strahov se nanaša na naše naložbe v tujini. Nastrokovnjakom ni težko hitro zaključiti, da so te naložbe v nasprotju z nacionalnimi interesi, saj pomenijo odliv tako "krvavo" potrebnega kapitala za razvoj domačega gospodarstva. Na videz, ali na prvi pogled je ta bojazen upravičena, saj pri naložbah v tujino praviloma prihaja do odliva kapitala iz Slovenije v tujino.¹⁵

Tretji problem se nanaša na splošno zaščito domačih proizvajalcev, ki da jih je treba ščititi pred tujo "nelojalno" konkurenco in tako uresničevati nacionalne interese, saj zaščita pomeni napredek domačih in omejevanje tuje konkurence.

¹⁵ Ni pa to nujno. Naložbe se namreč lahko financirajo tudi z najetjem posojila v državi, v kateri se vlagata, in tako ni odliva, ampak samo povečanje zadolženosti slovenskega investitorja. Lahko pride le do vlaganj v opremi.

Katere so pravzaprav pri tem dileme? Prva, to je pomisleki glede priliva tujega kapitala ali tuje lastnine v slovenskem gospodarstvu, se nanaša na razmerje med učinkovitostjo in lastništvom. Drugače povedano ali je ekonomsko obnašanje tujcev drugačno od obnašanja domačinov, ali so odločitve tujcev drugačne od odločitev domačih lastnikov, kar bi lahko prinašalo drugačne izide.

Odgovor na to vprašanje je preprost; v kapitalizmu je poglavitni motiv poslovanja profit, čeprav ne izključni ali edini. Res pa je, da je to pogoj za uresničevanje niza drugih interesov, saj jim daje materialno podlago. Če ne oplajaš sredstev, s katerimi razpolagaš, jih dolgoročno izničiš in tako nimaš iz česa financirati uresničevanja drugih nacionalnih interesov. Lastniki so zainteresirani za čim večji donos na svoj vloženi kapital in upravljalci kapitala morajo za to poskrbeti sicer jih lastniki/delničarji zamenjajo. Seveda imajo podjetja v tuji in domači lasti različne lastnike in različne menedžerje. Tudi načini maksimizacije donosov so različni. Ostaja pa nespremenljivo dejstvo, da je dobiček dolgoročno poglavitno merilo. Odstopanja od tega načela so možna, kratkoročno zaradi kratkoročnih ciljev ali kakšnih drugih strateških ciljev morajo pa biti usklajena z lastniki, sicer ti zamenjajo upravo. Teoretično je torej jasno, da med lastniki glede na njihovo ime ali priimek, poreklo, nacionalnost v tržnem gospodarstvu na dolgi rok ne more biti razlik, če delujejo v enakih razmerah in razpolagajo z enakimi informacijami. Vsi hočejo isto, to pa je visoki donos na vložena sredstva. Odstopanja so sicer možna vendar imajo kratek rok trajanja. Takoj ko lastniki ugotovijo, da odločitve vodilnih ne prispevajo k maksimiranju njihovih donosov, jih zamenjajo. Različnost je torej možna v roku, potrebnem, da lastniki to ugotovijo in v formalnem roku, ko pride do zamenjave in nič več. Možno je sicer da se lastniki zavestno odpovedo merilu maksimalizacije donosa v korist kakšnih drugih meril, na primer ustvarjanja donosa nekje drugje ali kasneje. Pri tem pa se seveda morajo, zavedati, da to lahko pripelje podjetje v težave, ker postane neučinkovito in ga je končno treba likvidirati.

Razlike so seveda možne tudi zaradi različnega znanja, različnih informacij, s katerimi razpolagajo menedžerji. Bolj obveščen, izkušen, izobražen menedžer lahko sprejme boljše odločitve kot manj izkušen ali izobražen. Razlika je predvsem v obsegu informacij, s katerimi razpolagajo. Upravičena je domneva, da tisti iz uspešnejših in večjih podjetij, z več in boljšimi kadri razpolagajo z več, boljšimi in pravočasnimi informacijami v realnem času. Zato so lahko njihove odločitve kakovostnejše, torej bolj povečujejo donos kot tiste iz manjših podjetij. "Potencialni kupec lahko zaradi posebnih sredstev, ki jih ima na voljo, vrednost podjetja poveča v bistveno večji meri kot obstoječi lastnik" trdi R. Kleindienst (2002: 35). Manjša, manj internacionalizirana podjetja imajo na razpolago manj informacij kot velika in globalizirana podjetja ali pa jih dobivajo premalo hitro. Hitrost pa je danes ena bistvenih sestavin konkurenčnosti. Tisti, ki se hitreje odziva na zunanje okoliščine, in ti so odločilni za majhne države, bo uspešnejši.

Poudarjam manj internacionalizirana kajti tudi majhno podjetje je lahko visoko internacionalizirano, če deluje v majhni niši. Globalna podjetja se učijo v svoji dejavnosti po celem svetu. Lahko dosegajo mnogo boljše razporeditev svojih virov kot pa neglobalizirana podjetja. Odločitve bolj globaliziranih podjetij so zatorej lahko boljše, se bolj približujejo optimumu kot odločitve manj ali neglobaliziranih

podjetij. Namenoma ne govorim o lastništvu podjetij. Razlike med njimi so v tem pogledu torej glede na razvejanost dejavnosti in s tem povezanim obsegom informacij, s katerimi razpolagajo oziroma posledično kakovostnostjo odločitev, ki jih na tej podlagi lahko sprejemajo. Podjetje z več informacijami in pravočasnimi informacijami so namreč lahko bistveno kakovostnejše od odločitev podjetja, ki ima manj in nestalen dotok informacij, torej so nepravočasne.

Poleg tega pa je optimum, ki ga dosega internacionalizirana firma, bistveno boljši kot manj internacionalizirana. Globalna firma lahko resnično nabavlja, kjer je najcenejše, proizvaja, kjer so stroški najnižji in prodaja, kjer so cene najvišje, in inovira, kjer je največ pametnih raziskovalcev. Lahko bistveno zmanjša svoje transakcijske stroške poslovanja in koristi ekonomije obsega in skupne proizvodnje in razdelitve. Dodani novi izdelek lahko na primer trži po že obstoječi mreži po vse svetu, lahko koristi ugledno blagovno znamko, ki jo je doseglo že z drugimi izdelki itd. Zato je za neko podjetje mednarodno podjetje pripravljeno plačati več, kot je vredno za lokalnega lastnika, saj ta tega ni sposoben storiti, kupčija pa se splača obema (glej Kleindienst, 2002: 36 in teoretično v Svetličič, 1996).

Če tuje lastništvo ni v nacionalnem interesu, bi to dosledno (moralno, načelno) pomenilo tudi, da naša podjetja ne bi smela vlagati v tujini, ker tam postajajo tuji lastniki, kar vodi v spor z nacionalnimi interesi drugih držav. Na temelju podmene, usklajenosti notranje in zunanje politike je to neizogibna posledica takega stališča. Če namreč tuja lastnina ni za nas primerna, ni tudi za druge države skladno s podmeno, da naj bo zunanja politika načelna, da se ne more zavzemati doma za nekaj, zunaj domovine pa za nekaj povsem drugega. Dilema pa ni povsem teoretična.¹⁶ Takšna dvojnost ne vzdrži na dolgi rok. Če parafraziram misel Adlaia Stevensona, "da država ne more biti politično internacionalistična in ekonomsko izolacionistična, ker je to tako, kot če bi zahteval od siamskih dvojčkov, da se eden potaplja, drugi pa igra klavir (govor v New Orleansu, 10. okt. 1952).

Sklep: lastnina torej neposredno ni odločilna za uspešnost poslovanja. Odločilni so znanje in obseg informacij, s katerimi podjetje razpolaga, ter možnost čim globalnejše kombinacije proizvodnih dejavnikov. Pri informacijah ne gre le za obseg, ampak vse bolj za stalen tok teh informacij, ki zagotavlja njihovo pravočasnost, in organizacija/kultura podjetja, ki zagotavlja "prebavljanje" in posredovanje informacij na prava mesta. Odločitve bolj obveščениh in bolj kadrovsko opremljenih podjetij so torej lahko kakovostnejše in pravočasnejše. Manj obveščena podjetja imajo manj možnosti sprejemati optimalne odločitve glede na svetovna gibanja ali pa s takimi odločitvami zamujajo. Danes, v globaliziranem gospodarstvu pa je čas vse bolj odločilen dejavnik konkurenčnosti. Še tako dobra odločitev, če je prepozna, ni dobra, ali lahko vodi v propad podjetja. Širša kombinacija proizvodnih dejavnikov torej tudi omogoča učinkovitejše poslovanje saj omogoča najcenejše nabave in čim širše trge ob najnižjih transakcijskih stroških, kar dviga donose.

Prava dilema je torej izbor med dobrim in slabim podjetjem, med učinkovitim ali neučinkovitim, med globalnim ali nglobalnim, med obveščениm in neobveščene-

¹⁶ Ko je bil M. Podobnik podpredsednik vlade, je bil eden glasnejših nasprotnikov TNI. Ko je postal direktor Telekomoma, je hotel kupiti makedonski "MakTel". Sedaj, ko pa je podjetnik, se pa pripravlja na veliko investicijo v Srbiji.

nim, med tistim, ki ima možnost sprejemati globalno optimalne rešitve, in tistim, ki te možnosti nima. Lastništvo je v tem pogledu nepomembno, saj smo predhodno ugotovili, da so motivi vseh lastnikov v kapitalizmu načeloma enaki. Vsaka iluzija v tem pogledu, iluzija, da bodo domači lastniki ukrepali dolgoročneje bolj v korist domačega gospodarstva, da bodo bolj socialni ali bolj okoljevarstveno skrbni, da bodo bolj radodarni glede razvoja neposrednega okolja so zavajajoče, če že ne zmotne. Dolgoročno take razlike teoretično niso možne vse do točke, ko bi ogrožale učinkovito poslovanje. Razlike so možne kratkoročno, ali v zelo majhnem obsegu, dokler se ne ugotovi, da taka odstopanja ogrožajo učinkovitost in obstoj podjetja. Takrat se ta odstopanja morajo odpraviti. Res pa je, da so v povprečju domača podjetja iz majhnih držav manjša, da so manj globalizirana, da so manj izkušena in da je verjetnost, da bodo njihove odločitve podoptimalne, večja, kot kadar gre za velika, bolje rečeno, globalna podjetja, ki uživajo vse našete prednosti. Zato se v praksi dilema zastruje na ravni primerjave med domačimi in tujimi podjetji, čeprav bi se morala pravzaprav med manj in bolj učinkovitimi podjetji ne glede na lastnino.

Posebne tranzicijske izkušnje potrjujejo, da so domači, zlasti finančni lastniki mnogo bolj kratkoročno dobičkonosno naravnani, da jim je kratkoročen donos na kapital pomembnejši kot pa dolgoročen razvoj podjetja. Podjetje je zanje sredstvo maksimiranja donosa na kapital in ko tega ni več ga potegnejo iz enega in vložijo v drugega. Dolgoročne konsideracije, dolgoročne možnosti razvoja in preobrazbe podjetja ali vlaganja v inovacije in razvoj so za finančne lastnike, ki prevladujejo v mnogih tranzicijskih državah, podrejene kratkoročnejšim finančnim razmišljanjem. Novopečeni kapitalisti se v svojih odločitvah mnogo bolj spogledujejo po surovem kapitalizmu 19. stoletja¹⁷ kot pa večina tujih lastnikov, ki izhajajo iz sodobnega deležniškega kapitalizma svojega okolja, ki je že zdavnaj zapustilo fazo prvobitne akumulacije kapitala.¹⁸

Bolj od samega lastništva je pomembna sposobnost ustvarjanja/oplajanja vrednosti. Prednost mora imeti tisti, ki lahko z obstoječimi viri več ustvari, ker to prispeva dvigu blaginje prebivalcev Slovenije, kar je bistveni ekonomski nacionalni interes. Več pa lahko ustvari sposobnejše, torej učinkovitejše podjetje. Samo slučaj je, da so ta lahko tudi tuja. Sicer pa ni nobenega razloga na tem svetu, da bi morala domača podjetja preiti v tuje roke, če smo domačini dovolj sposobni podjetja dobičkonosno voditi. Če to ni primer, naj jih začnejo upravljati tisti, ki bodo lahko prispevala k njihovemu in skupnemu uspešnejšemu razvoju in tako prispevali povečevanju skupnega nacionalnega kolača.

¹⁷ Mnogi so le preoblekli poprejšnji plašč ene ideologije 19. stoletja, marksizem, s kapitalizmom 19. stoletja. Med sodobnimi, starejšimi kapitalisti lahko najdemo poprej najbolj radikalne marksiste, za katere je bil Marxov kapital preveč desen, danes pa so najvnetejši zagovorniki surovega kapitalizma v različici prvobitne akumulacije kapitala. Marxov Kapital so le zamenjali za "Dress for success".

¹⁸ Ta je pomenila ne le kruto obravnavanje dealvcev kot sredstva za doseganje dobičkov, ampak tudi akumulacijo osebnega bogastva: za mercedeze in športne automobile, celo letala, izgradnjo vil z bazeni in vse druge oblike nastopaštva, medtem ko lahko podjetja v njihovi lasti hirajo pod težo njihovega kratkoročno naravnaneja bolj finančno in ne razvojno motiviranega prestrukturiranja.

Z vidika nacionalnih interesov je tuja lastnina zamejena s točko, ko leta lahko začne ogroziti varnost, ozemeljsko celovitost in obrambno sposobnost in obstoj države. Vse do te točke, ki pa se določa politično-vojaško, pa skladno z opredeljeno usmeritvijo za kapitalizem in zasebno lastnino, ki so ji vgrajene kozmopolitske značilnosti (menim, da ni treba spominjati na znane Marxsove navedbe s tem v zvezi), pa tuje lastništvo ne bi smelo biti problem, saj prispeva k dvigu blaginje prebivalstva (glej M. Rojec, 2002, ki nazorno kaže na višjo učinkovitost podjetij v tuji lasti).

Bistvena razlika med tujimi in domačimi lastniki je v tem, kam se vlaga dobiček. Predpostavlja se, da ga bodo domači lastniki vlagali doma, tuji pa tudi doma, torej v svoji domovini in ne v Sloveniji, kjer na primer deluje njihova afilijacija. Tudi ta na videz očitna predpostavka je le navidezno točna. Lastniki vlagajo dobiček tam, kjer pričakujejo največji donos. Če je to doma, doma, če je to kjer koli v tujini, v tujini. Res pa je, da praviloma mnogo bolje poznajo možnosti doma kot v tujini in je že zaradi tega nagnjenost vlagati doma večja in verjetnejša. To je drugi možni vir razlik med domačimi in tujimi vlagatelji. Dosedanje slovenske izkušnje potrjujejo, da se kar velik del prilivov TNI pravzaprav napaja iz reinvestiranih dobičkov (v zadnjih letih okoli četrtnina letnih prilivov, v posameznem letu pa celo več, kot je bilo priliva novega tujega kapitala), ne pa iz priliva svežega kapitala iz tujine. Če doma ni možnosti dobičkonosnih vlaganj bodo pač vlagali v tujini. Slovenska podjetja pri tem niso izjeme, saj pospešeno vlagajo tudi v tujini. Mnoga so kaj kmalu ugotovila, da je domači trg premajhen, če hočejo sploh obstati, morajo vlagati v tujini, da gre za biti, in ne biti ne pa za subjektivno volunzaristično oceno (glej podatke v Jaklič, Svetličič, 2002). Skratka, spoznala so, da brez rasti ni razvoja in da brez razvoja ni obstoja. Vlaganja v tujini tako niso nekaj antipatriotičnega, ampak globoko patriotičnega, saj ne le zagotavljajo ohranjanje delovnih mest in obstoj podjetja, ampak njegov razvoj, širjenje dejavnosti in odpiranje novih delovnih mest. Brez take internacionalizacije bi v skrajni posledici podjetje enostavno propadlo, ker bi postalo neučinkovito. Nevlaganje v tujini, bi torej povzročilo nacionalno škodo ne pa vlaganje v tujini kot so to mnogi mislili v preteklosti, nekateri pa še vedno tudi danes.

Morda bodo ti razlogi zveneli prepričljivejše, če uporabim primerjavo iz športa in si zastavimo vprašanja ali je v nacionalnem interesu, da slovenski hokejisti ali nogometaši ali košarkaški igrajo v tujih klubih in ali je v nacionalnem interesu, da tuji igralci igrajo v slovenskih klubih.

Po nedavnem uspehu hokejistov in že prej nogometašev bi se verjetno le redki opredelili, da hokejisti ali nogometaši ne bi smeli igrati v tujih klubih, dokler igrajo za nacionalno reprezentanco. Razlog je zelo preprost. Selektor hokejistov je ugotovil, da so bili najboljši tisti hokejisti, ki so igrali v tujini, in če hočemo dobro reprezentanci, bi moralo na tuje v prihodnje še več hokejistov. Le na ta način lahko izpopolnijo svoje znanje v neposrednem soočanju s tujo konkurenco. "Tujci" so bili namreč navajeni konkurence najboljše skupine še preden so v njej zaigrali. Za tiste, ki pa igrajo le doma, pa je bila to popolnoma nova izkušnja, ker niso imeli "v drsalkah" dovolj težkih tekem in se niso mogli tako uspešno kosati s konkurenco.

Če pogledamo nogometaše, ravno tako hitro ugotovimo, da 4/5 igra v tujini in da so ti nogometaši odločilno prispevali dosedanjim uspehom slovenske repre-

zentance. Ali je reprezentanca manj slovenska le zato ker, nogometaši ali hokejisti ali košarkarji (žal so trenutno manj uspešni) igrajo v tujih klubih? Samo spomnimo se na evforijo po vrnitvi reprezentance iz Romunije in po uspešnih tekmah na evropskem prvenstvu. Vsi smo navijali zanje, se veselili njihovih uspehov, bili ponosni nanje. Nihče ni niti pomislil, da bi bili kaj manj Slovenci le zato, ker igrajo za tuje klube, dokler prispevajo k uspehom reprezentance. Isto velja v gospodarstvu. Pomembno je, da "igralci" prispevajo k uspehom slovenske reprezentance. Nepomembno postaja, ali je v postavi kakšen tujec ali Slovenec, ki igra za tuje "klube". Pozabimo celo na poslovenjene tujce, dokler so uspešni in prispevajo svoj delež uspehom.

Gospodarstvo se danes ne razlikuje dosti od športa¹⁹. Tudi tu vlada neusmiljena konkurenca. Zmagujejo najboljši, najbolje pripravljeni, tisti, ki imajo najboljšo taktiko in strategijo, ki se znajo prilagajati oziroma odzivati na poteze konkurentov. In vendar imamo tu cel kup pomislekov, ko gre naše investicije v tujini ali TNI. Res pa je, da manj z veseljem navijamo za Olimpijo, v kateri prevladujejo košarkarji iz tujine. In vendar taka Olimpija prispeva k dvigu kakovosti drugih klubov v Sloveniji, ker se krepi konkurenca, ki zahteva hitrejši napredek drugih klubov (meteorski vzpon letošnje Krke je dober primer). Z gospodarskim besednjakom to pomeni, da se krepi konkurenca, ki pa je mati uspehov na športnem in gospodarskem področju. V dometu torej, ko tuja podjetja krepijo konkurenco na domačem trgu, so TNI torej koristne, ker prispevajo k boljšim igram tudi domačih igralcev (beri podjetij). Samo uvoz blaga danes ni dovolj za to. V razmerah globalizacije je potrebna tudi neposredna prisotnost na trgu. Brez tega bi bil razvoj domačih podjetij počasnejši, ker enostavno ne bi bilo prisile, ki bi jih silila v spremembe. Vzporedno z vstopom tujcev sta bistveneje izboljšala ponudba in poslovanje Mercatorja, ki že tudi prekaša tujce. Tega brez tuje konkurence gotovo ne bi dosegel, najmanj ne tako hitro. Posledica je porast blaginje, ki se kaže v nižjih cenah. Poglavitni gospodarski nacionalni interes je torej krepiti konkurenco, ker ta dviga blaginjo.

Zadnja dilema je, ali je v nacionalnem interesu zaščita nacionalnega gospodarstva. Na prvi pogled je odgovor vsekakor pozitiven, saj bi nedvomno bilo videti, da s carinami in sorodnimi ukrepi podpiramo razvoj domačih podjetij in s tem uresničujemo nacionalne interese. Te iluzije se ni otreseł niti predsednik ZDA G. Bush, ko uvaja dodatno zaščito za uvoz jekla in nedavni predlog kmetijskega zakona, po katerem naj bi se subvencije za kmetijske izdelke povzpele do astronomske višine skoraj 200 milijard dolarjev (podvojitev v primerjavi z letom 1996; Economist, 11. maj 2002, str. 14). Vsak učbenik mednarodne ekonomike pa jasno kaže, da taka zaščita ni nič drugega kot strošek za nacionalno gospodarstvo, da ohranjanje delovnih mest na tak način stane preveč, da je to, skratka, nacionalna škoda, ne pa naci-

¹⁹ Na univerzah ali v znanosti je manj konkurence, pa bi bilo dobro, če bi bila. Varuje nas kar visoka vstopna bariera, to je slovanski jezik, ki preprečuje tujo konkurenco. Če bi se z vključevanjem več kakovostnih tujih predavateljev dvignila kakovost diplomantov, četudi bi predavali na primer v angleščini, se ne bi bal za slovenske nacionalne interese, vključno z ohranjanjem slovenščine. Boljši diplomanti, bi jo namreč lahko uspešneje uveljavljali kot pa slabši, ki imajo zaradi skromnejšega znanja manjše možnosti uveljavljanja v svetu.

onalni interes. Koristi pa seveda tistim, ki tako zaščito dobijo. Kmetijske subvencije seveda največjim farmerjem in končno stranki, ki je na oblasti, ker jo bodo tisti, ki so dobili subvencije, volili.

Očitno niti odgovor na gornje vprašanje ni tako preprost, še manj praksa. Primer: kaj se zgodi otroku, ki ga starši preveč pazijo, ki mu preprečujejo vsak "nevaren" korak, ki je stalno pod nadzorom, ki ne sme teči, ker lahko pade, ki ne sme plezati, ker je to nevarno, ki se ne sme igrati z drugimi otroki, ker se lahko kaj naleze itd. Taki otrok se ob prvi priložnosti, ko ni več staršev poleg, da bi ga nadzorovali, spotakne in si zlomi nogo, spleza na drevo in pade z njega in si zlomi vrat ali pa se naleze nič koliko boleznim, ko vstopi v vrtec, ker je bil prej preveč zaščiten pred realnostjo. Isto velja v gospodarstvu. Prevelika zaščita je narodno gospodarsko škodljiva, ker podjetja "razvaja", jim daje potuho, jih ne sili v inoviranje, v krepitev konkurenčnosti. Kdor je pameten, se ne brani subvencije (carine so dejansko to), če jo le nekdo hoče dati. Samo spomnimo se izmišljene peticije proizvajalcev sveč F. Bastiata, ki najbolj nazorno kaže slabosti zaščite.²⁰

Res pa je, da je treba dojenčke kar nekaj časa povijati v plenice in jim pomagati pri prvih korakih. Tudi kasneje med šolanjem jim je treba pomagati pri odločanju, učenju itd. Prevelika pomoč ali delanje nalog namesto njih pa jih na univerzi, če ne že v gimnaziji, pokoplje. Skratka, zaščita da, vendar samo toliko in toliko časa, kot je to nujno, da dojenček sam shodi ali je dijak sposoben samostojnega odločanja. Prevelika in predolga zaščita ni v njihovem interesu, ker jih naredi odvisne in nesposobne za samostojno življenje. Tudi velja v gospodarstvu. Če je bila zaščita v preteklosti potrebna, je danes vse manj in se morajo podjetja vse samostojneje spopadati z vsemi čermi globalnega gospodarstva. Le tako lahko preživijo in prispevajo k uresničevanju tega, kar se imenuje nacionalni interes. Sicer mu škodijo, najbolj neposredno dobrim podjetjem, ki morajo plačevati zaščito slabih nekonkurenčnih podjetij. Zaščita je torej škodljiva, ker omejuje in pači konkurenco, prispeva k neoptimalni razporeditvi virov. Dobrodošla je le v nekaterih primerih in samo začasno.

Sklep

Očitno so predstave, da je nacionalne interese preprosto opredeliti, nemogoče, če ne že kar napačne. Celotno avtor tega pojma v International Encyclopedia of Social Sciences J. Rosenau meni, da pojem nacionalni interes boluje za toliko težav, ki bolj zamešajo, kot pa razjasnjujejo analizo in dejansko zavirajo rešitev problema. Zato pričakuje, da "je ta koncept zaradi njegove vrednostne obremenjenosti težko uporabiti kot orodje za temeljno raziskavo in da je zato kot analitično orodje izgubil nekaj svojega začetnega mika. V prihodnje se bo vse manj in manj uporabljalo,

²⁰ Francoski ekonomist F. Bastiat je že leta 1845 zapisal namišljeno peticijo proizvajalcev sveč, s katero se norčuje iz razlogov protekcionistov. Namišljeni proizvajalci sveč s peticijo zahtevajo, da se zaprejo vsa okna in vrata ter druge odprtine pred prodorom neusmiljene in nelojalne konkurence sončne svetlobe, da bi se omogočila dobičkonosna proizvodnja domačih proizvajalcev sveč. Komentar: kaj bi pomenilo odpovedati se sončni svetlobi, verjetno ni potreben.

bo pospešeno izgubljal pomen tudi zaradi krepitev soodvisnosti (sedaj bi lahko rekli že globalizacije, op. SM). Kljub temu pa ga ne gre popolnoma zapustiti" (1968: 34 in 38-39). Nacionalni interesi so le subjektivno dojemanje vsakokratne stvarnosti, na katero pa seveda vplivajo objektivne okoliščine na katerem koli področju v danem trenutku. Zato se zdi da je pametneje govoriti o nekih splošnih interesih, ki izražajo večinsko voljo državljanov, pa tudi interese manjšine (zaščita manjšin).

Kar radikalna, pa vendar tako aktualna in ustrezno zveni misel V. Havla, ki pravi, da "morajo posamezne države postopno zapustiti zunanjo politiko kategorij nacionalnih interesov. Nacionalni interesi nas bolj verjetno delijo, kot pa združujejo (navedeno po Liottu, 2000: 46). Čeprav se to nanaša na zunanjo politiko, pa se zdi njegova misel uporabna tudi v notranje političnih razpravah.

Nevarnost postavljanja posameznega interesa kot nacionalnega je zelo nazorno opredelil A. Košir, rekoč, "da v večini primerov akterji, ki želijo doseči uvrstitev 'svojih' politik v kategorijo nacionalni interes, to nameravajo storiti brez argumentacije; postavijo trditve, da je nekaj v nacionalnem interesu in zmagovalno zaključijo debato. Ravno to je po Kratochwillu v popolnem nasprotju s kriteriji, ki jih vzpostavi za javni interes: zagovorniki neke politike kot javnega interesa morajo to dokazati sami (Košir, 2002: 10).

Zavedati se moramo, če slovensko lastništvo kot materializacijo nacionalnega interesa nekateri pojmujejo kot ohranjanje neučinkovitih podjetij in bank, je to treba plačati z davkoplačevalskim denarjem. Če razlik ni verjetno ni nikogar, ki ne bi preferiral domačih bank, podjetij. Finance bi torej lahko zastavile vprašanje vsem državljanom, ali so za slovensko lastništvo bank (to navajam le zato, ker je najbolj aktualno, isto velja pa tudi za podjetja) pripravljeni plačati iz svojih sredstev vsoto, s katero bi pokrivali razliko med prevladujočo tržno učinkovitostjo banke v slovenski lasti, če bi bila ta nižja (ponavljam, samo v tem primeru je namreč to problem). Zelo bi bil presenečen, če bi večina odgovorila drugače, kot je odgovorilo 28 poslancev; nimamo denarja, da bi podprli tak nacionalni interes. Sklep se ne bi mogel uresničiti. To je, pa če to želimo ali ne, realnost. Časi romantike so mimo. Svet, v katerem živimo, ni nič kaj prijazen, je pa bolj učinkovit. To pa ima svojo ceno. To je seveda stroga ekonomistična racionalna razprava. Seveda lahko vanjo vnesemo čustva. Zavedati pa se moramo, da to stane; čustva stanejo. So stala v preteklosti, ko so morda celo isti borci za nacionalne interese zahtevali v ustavo členu 68, za katerega se je vedelo, da ni skladen z ciljem vključiti se v EU. Njegovo odpravljanje nas je s španskim kompromisom stalo več, kot če ga od vsega začetka ne bi vnesli v ustavo. To opozarjam le zato, da ne bi ponavljali take napake še v prihodnje.

Podobno velja tudi za razpravo o hitrosti privatizacije ali prodajanje Telekom. Tisti, ki so bili pred leti proti hitrejši sprostitvi in privatizaciji na tem področju, kar lahko pomeni tudi prodaji tujcem, so bili največji borci za dobrobit Slovenije in vendar so (nezavedno) povzročili, da bomo danes iztržili bistveno manj, ker so se spremenile razmere, ker enostavno ni kupcev, tudi če bi jih želeli, ali ker tisti, ki so ponujali bistveno manj kot bi še pred nekaj leti. To velja seveda tudi za banke. Skratka nepravočasnost ali romantična čustvenost stane. Modro pa je, skušati pred sprostitvijo poskusiti združevati domača podjetja, da bi tako pripravljenejša, večja

dočakala tujo konkurenco. To velja tudi za banke. Vendar so jih takrat nekateri, spet v "nacionalnem interesu" razbijali, razdruževali. Da se razumemo, tudi moje srce bi želelo, da bi bila podjetja predvsem slovenska, da bi bile banke slovenske, da bi v Olimpiji videl igrati več Slovencev. To je, ob predpostavki, da so tudi učinkovita, prva najboljša rešitev. Živimo pa v svetu drugih, pogosto celo tretjih, najboljših rešitev. Zato razum pravi, da ima vse to ceno, ki je prepogosto previsoka in da vsega tega v tem trenutku ni mogoče uresničiti. Ni prav nobenega razloga prodajati podjetja ali iskati tuje lastnike za podjetja, ki dobro poslujejo, in teh na srečo ni malo. Na njih smo lahko upravičeno ponosni. Imamo resnično prava globalna podjetja, ki so to postala prav zato, ker niso bila romantična, ampak so že zelo zgodaj spoznala "krvoločni" svetovni trg. Iz vseh kriz, v katere so zapadla bodisi zaradi svojih ali pa zunanjih okoliščin so se reševala ne z manj, ampak z več, s poglobljenejšo internacionalizacijo. To jim je uspevalo zato, ker so se že zelo zgodaj spopadala s krvavo svetovno konkurenco. To je njihov recept za uspeh ne pa moledovanje državi za subvencije ali drugačne vrste zaščite. Če bomo okrepili konkurenco in spodbujali ugodne razmere za podjetništvo, jih bo vsak dan več. Tako bodo s svojo kakovostjo zmanjševala nujnost vstopa tujih firm in problem s tujo lastnino se bo zmanjšal.

Danes se razprava o nacionalnih interesih pogosto sprevrže v emocionalno nabito polemiko, ki pogosto izhaja iz napačnih podmen, nepoznavanja, ki niti ne zastavlja pravih vprašanj, ampak daje odgovore na napačna vprašanja, ne da bi si resnično žgoča vprašanja sploh zastavila. Prave odgovore pa je moč najti le, če si zastavimo pravilna vprašanja. To pa ne pomeni, da razprave niso koristne. Zelo so koristne saj je ob vseh nejasnostih, ki spremljajo to, kar se pojmuje pod nacionalnimi interesi, koristno že samo razpravljanje, ker vodi v kristalizacijo mnenj, četudi ni mogoče soglasje, ker je, kot sem, upam, pokazal, do tega nemogoče priti. Interesi se namreč oblikujejo s pomočjo družbenega delovanja različnih subjektov. Če povzamem misel J. Markeša, "ne nasedati sirenam, ki opevajo nacionalni interes. Ob teh čereh se je razbilo že žaljivo preveč ladij" (2002: 5). Ni bilo tako redko v zgodovini, ko so se nacionalni interesi, čeprav tudi pod parolo velikih idej (internationalizem, revolucija, ideali francoske revolucije) zlorabljali za najbolj zločinske politike (Hitler, Stalin, Napoleon ali pa kar jugoslovanski Goli otok) zato je treba vedno podrobneje pogledati, kaj so resnični in ne navidezni, prikazovani nacionalni interesi.

Naj sklenem: razprave o nacionalnem interesu lahko spodbujajo razvoj, če so racionalne in manj nabite s čustvi. V ekonomskem smislu je nedvoumno v interesu razvoja države ustvarjati razmere za enakopravno tekmovanje ekonomskih subjektov kot najpomembnejši ekonomski nacionalni interes, ker, če "domače gospodarstvo učinkovito deluje, zagotavlja dolgoročno rast blaginje prebivalstva" (Damijan, Jazbec: 2002: 2). Nerazumevanje tega, kar se večinsko pojmuje kot nacionalni interes, ob zelo resnih pomislekih, ali ta sploh obstaja (Aron, 1975), ali podcenjevanje dejstva, da gre za minljivo in ne stalno zvrst ter podcenjevanje dejstva, da ga najpogosteje določajo najmočnejše elite, da bi uresničile svoje interese, ne pa interese altruističnih skupnih, pa lahko postane ovira pospeševanja razvoja, vodi bolj v spor kot soglasje o nadaljnjih smereh razvoja. Ni modro dopustiti, da bi po analo-

giji Gresham-ovega zakona slabe ideje iztiskale dobre, kar se vse prepogosteje dogaja, ker so te ideje pač privlačne, ker ponujajo navidezno tako enostavne napotke, predvsem pa zapitek plačujejo drugi. Nezanje ima silovito moč samoreprodukcije, je vedno pripravljeno občudovati samo sebe. Najboljši protistrup pa je, kot je ugotovil že A. Smith v Bogastvu narodov (1776) prav znanost. Vse, kar bi vleklo voz nazaj od tržnega gospodarstva, je nacionalno škodljivo, saj vodi v nekonkurenčnost, to pa končno tudi v socialne nestabilnosti, in ogroža obstoj države.

LITERATURA

- Aron, R. (1975): *Peace and War: A Theory of International Relations*, Weidenfeld&Nicolson, London.
- Alesina, A. (2000): *Economic Integration and Political Disintegration*, *The American Economic Review*, Vol. 90, no. 5, str. 1276-1296.
- Beard, C. (1934): *The Idea of National Interest, An Analytical Study in American Foreign Policy*, The Macmillan Co., New York.
- Benko, V. (1997): *Znanost o mednarodnih odnosih*, FDV, Ljubljana.
- Bibič, A. (1984): *Zasebnštvo in skupnost*, Ljubljana.
- Clinton, D. (1986): *The National interest: Normative Foundations*, *The Review of poitics*, Vol. 48, Fall, No.4, str. 495-519.
- Damijan, P., J. in Jazbec B. (2002): Čas demagogije? "Nacionalni interes" v gospodarstvu vodi v javno škodo, mimeo.
- Eatwell, J., Milgate, M., Newman P. (ur.) (1998): *The New PALGRAVE, A Dictionary of Economics*, Houndsmills, Basingstoke, Hamshire in New York
- Evans, G. in Newman J. (1992): *The Dictionary of World Politics*, Harvester Wheatsheaf, New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore.
- Evans, G. in Newman J. (1998): *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London.
- Frankel, J. (1970): *National Interest*, Macmillan, London.
- Frankel, J. (1963): *The Making of Foreign Policy, An Anylysis of Decision Making*, Oxford University Press, Oxford.
- Hayek, F. (1991): *Pot v hlapčevstvo*, DZS, Ljubljana.
- Graham, E.M. in Krugman P. (1989): *Foreign Direct Investment in the United States*, Washington: Institute for International Economics.
- Jaklič, A. in Svetličič M. (2002): *Enhanced Transition by Outward Internationalization: Outward FDI by Slovene firms*, Ashgate Publishing Ltd. Aldershot (v tisku).
- Košir, A. (2002): *Nacionalni interes: javni interes, seminarsko delo pri predmetu APMS*, FDV, Ljubljana.
- Kleindienst, R. (2002): *Slovenski nacionalni interes na podjetniški način*, Podjetnik, Ljubljana, marec, str 34-36.
- Kranjec, M. (2002): *Slovenske banke nimajo konkurence*, *Finance, Navigator*, 25. 4., št. 79 str.22-24.
- Kratochwill, F. (1982): *On the Notion of "Interest" in Internationalrelations*, *International Organization*, 36 (1), str. 1-33.
- Krugman, P. (1994): *Peddling Prosperity*, W.W. Norton & Company, New York, London.
- Krugman, P. (1996): *Pop Internationalism*, The MIT Press, Cambridge Massachusetts, London.
- Liotta, P.H. (2000): *To Die for: National Interests and Strategic Uncertainties*, *US Army War College*, 30(2), str. 46-58.

- Markeš, J. (2002): *Sirene in demoni*, Ampak, Ljubljana, januar, št. 1.
- McLean, I. (1996): *Oxford Concise Dictionary of Politics*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- Milanović, B. (2001): *Nations, Conglomerates and Empires: Trade off between Income and Sovereignty*. V: Salvatore D., Svetličič M., Damijan J.P., (ur.) *Small Countries in a Global Economy*, Palgrave Houndsmills and New York.
- Miletić, A. (1978): *Nacionalni interes u američkoj teoriji medunarodnih odnosa*, Savremena administracija, Beograd.
- Moore B. (1966): *Social Origins of Dictatorship and democracy- Lord and Peasant in the Making of Modern World*, Beacon Press, Boston.
- Morgenthau, H. (1995): *Politika med narodi*, Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Oppenheim, F.E. (1998): *Morala v zunanji politiki*, FDV, Ljubljana. Petrič, E., 1996, *Zunanja politika majhnih držav*, Teorija in praksa, št. 33 (6) str. 876-897.
- Rojec, M. (2002): *Nacionalni interes, tuje investicije in razvoj*, Ljubljana.
- Ručna, N. (2002): *Poslanci za nacionalni interes ne bi segli v žep*, Finance, 14.1. 2002, št. 8/1187, str. 3.
- Plano, J. in Olton, R. (1988): *The International Relations Dictionary*, Fourth Edition, ABC-CLIO, Santa Barbara, California, Oxford, England.
- Rosenau, J. (1971): *The scientific Study of Foreign Policy*, The Free press, New York.
- Rutheford, D. (1995): *Routledge Dictionary of Economics*, London in New York.
- Sills, D. Ed. (1968): *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 11, The MacMillan&Free Press.
- Sicherl, P. (2002): *Nacionalni interes Slovenije je družbeni konsenz o razvoju*, mimeo.
- Strange, S. (1995): *Države in trgi*, ZPS, Ljubljana
- Svetličič, M. (1996): *Svetovno podjetje. Znanstveno in publicistično središče*, Ljubljana. ISBN 961-6014-55-2.
- Štiblar, F. (2002): *The Impact of Ownership on Corporate Governance of Banks*, mimeo, May 25.
- Veselinovič, D. (2002): *TI Nacionalni interes*, mimeo.
- Zalaznik, J. (2002): *Nacionalni interes v teoriji in praksi*, seminarsko delo pri predmetu APMS, FDV, Ljubljana.
- Weldes, J. (1999): *Constructing National Interests; The United States and the Cuban Missile Crises*. Minneapolis, London: University of Minesota Press.
- Wilde, O. (1891): *The Soul of Man Under Socialism*.